

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.565.2

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-2-7-15

**Лариса
НАЛИВАЙКО[®]**
доктор
юридичних наук,
професор,
Заслужений юрист
України

**Ольга
ЧЕПК-ТРЕГУБЕНКО**
кандидат
юридичних наук

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ: ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА, ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджено проблематику реалізації конституційної скарги в зарубіжних країнах та її особливості й подальші перспективи розвитку в Україні. Визначено основні дискусійні питання теоретичного та практичного характеру в цій сфері. Акцентовано, що запровадження в Україні нормативної моделі конституційної скарги викликало тривалу дискусію. У зв'язку з цим на підставі зарубіжного досвіду обґрунтовано положення, що впровадження інституту конституційної скарги повинно носити помірний характер, бути поетапним, детально опрацьованим та юридично спрогнозованим фахівцями. Наведено та проаналізовано різні статистичні дані щодо конституційної скарги в Україні та зарубіжних державах. Наголошено, що впровадження інституту конституційної скарги може стати ефективним засобом уникнення надмірного навантаження на Європейський суд із прав людини (станом на 2019 р. кількість скарг проти України становила 12,9 % від всіх справ). Акцентовано на необхідності уточнення законодавцем окремих положень Закону України «Про Конституційний Суд України».

Ключові слова: Конституційний Суд України, інститут конституційної скарги, повна модель конституційної скарги, нормативна модель конституційної скарги, забезпечувальний наказ, суспільний інтерес.

Постановка проблеми. Конституційна модернізація 2016 р. передбачала внесення змін до Основного закону України щодо правосуддя, а згодом прийняття Закону «Про Конституційний Суд України» в новій редакції від 13 липня 2017 р. Окрім зміни структури Конституційного Суду (далі – Суд) та особливостей його функціонування, що, важливо відзначити, посилило незалежність цього органу (сюди можна віднести, наприклад, передачу функції звільнення судді Конституційного Суду виключно суддями цього органу та ін.), абсолютною новизною реформи стало довгоочікуване впровадження інституту конституційної скарги.

Інститут конституційної скарги вважається здобутком європейської демократії. Дискусія щодо запровадження конституційної скарги точилася в Україні тривалий час,

© Наливайко Л.Р., 2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7696-4223>
larysa-nalyvaiko@ukr.net

© Чепік-Трегубенко О.С., 2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5499-5793>
olga-tregubenko@ukr.net

учасники вивчали зарубіжну практику особливостей її реалізації. Серед негативних сторін наводили низьку статистику ухвалених рішень (1–3 %) з конституційних скарг в інших країнах, складність у реалізації права на конституційну скаргу тощо. Разом із тим беззаперечною перевагою введення конституційної скарги є можливість захистити свої права на абсолютно іншому рівні, звернувшись до Конституційного Суду, оскаржуючи те чи інше положення закону, відповідно до якого було ухвалене рішення у справі судами системи судоустрою. Підтвердженням цього стала вже наявна практика та перші ухвалені рішення щодо конституційних скарг, у тому числі на користь громадян та юридичних осіб приватного права.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Соціально-економічні, політичні, правові трансформації як національного, так і міжнародного рівнів завжди потребують наукового супроводу та розвитку (чи вдосконалення) відповідних теоретичних концепцій. Увагу проблематиці введення в Україні та реалізації в інших державах інституту конституційної скарги у своїх працях приділяли такі науковці, як В. Лемак, О. Петришин, Ю. Барабаш, І. Бодрова, С. Серьогіна [1, 2], В. Городовенко [3], М. Гецько, Ю. Бисага, Д. Белов [4], П. Євграфов [5], М. Тесленко [6], О. Совгіря [7] та ін. Значний внесок у розвиток теорії та практики конституційної скарги в Україні зробив учений, суддя Конституційного Суду України М. Гультай. Серед його основних робіт варто зазначити монографії «Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя» [8] та «Історичні витoki вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції» [9], захищену у 2014 р. докторську дисертацію на тему «Інститут конституційної скарги: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні» [10], а також низку наукових статей. До того ж учений у 2019 р. опублікував курс лекцій «Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя» [11].

Мета. У зв'язку з великою теоретико-прикладною значимістю цієї проблеми після впровадження конституційної скарги та перших ухвалених рішень у справах наукова полеміка стає все більш потужною, адже виникають питання щодо: ефективності інституту конституційної скарги; уведення повної конституційної скарги, а не нормативної, яка діє сьогодні в Україні; неналежного виконання рішень Суду у справах за конституційними скаргами; неможливості перегляду рішення у зв'язку з ухваленням Судом остаточного судового рішення, яке вже виконане; видання забезпечувального наказу Судом. Ці та низка інших питань потребують належної уваги науковців, практиків, аналітиків, громадськості.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на конституційні зміни 2016 р., повноцінний інститут конституційної скарги запрацював лише після ухвалення Судом «Регламенту Конституційного Суду України» (далі – Регламент) від 22 лютого 2018 р. та формування колегій і сенатів Конституційного Суду, які й розглядають ці скарги. Перше рішення за конституційною скаргою ухвалено Другим сенатом Суду у квітні 2019 р. (за конституційними скаргами Скрипки А. В. та Бобиря О. Я. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [12]), причому на користь скаргників. Загалом станом на квітень 2020 р. ухвалено всього 10 рішень за конституційними скаргами: у 2019 р. – 9 рішень, та поки що одне рішення у 2020 р.

Зауважимо, що із 690 конституційних скарг, що надійшли до Суду протягом 2018 р., лише 38 % (264) за формою відповідали вимогам Закону та були розподілені між суддями Суду в порядку, установленому Регламентом, а 62 % (426) було повернуто суб'єктам права на конституційну скаргу як такі, що за формою не відповідали вимогам Закону (з відповідними роз'ясненнями та зазначенням про можливість повторного звернення з дотриманням вимог Закону). Для порівняння: із 356 конституційних скарг, що надійшли до Суду з моменту набрання чинності Законом від 3 серпня до кінця 2017 р., лише 23 % (83) за формою відповідали вимогам Закону, а 77 % (273) скарг було повернуто авторам клопотань [13, с. 33]. Отже, можна спостерігати позитивну тенденцію щодо кількості повернутих скарг, що свідчить про підвищення рівня розуміння вимог до цього інституту та його особливостей в Україні. Серед найпоширеніших підстав для відмови у прийнятті конституційної скарги виділяють: неналежність до повноважень Суду питань, порушених у ній; неприйнятність конституційної скарги; те, що скаргники не вказують, яке саме конституційне право було порушене; що порушення має бути виклю-

чно законом, а не іншим нормативно-правовим актом; недотримання термінів подачі скарги тощо.

Окремо варто зауважити: як відомо, станом на 2019 р. за кількістю скарг (12,9 % від усіх справ) до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) Україна продовжує входити до першої п'ятірки країн, щодо яких подано скаргу. Упровадження інституту конституційної скарги та паралельне введення в практику Конституційного Суду доктрини дружнього ставлення до міжнародного права всебічно сприятиме захисту прав громадян на національному рівні, підвищуючи таким чином довіру громадськості до судової влади через можливість отримати справедливе рішення у своїй справі, та в результаті може стати ефективним засобом уникнення надмірного навантаження на ЄСПЛ. Відповідно, розв'язання внутрішніх правових конфліктів залишиться в межах самої держави. Індивідуальна конституційна скарга як національний засіб захисту прав та свобод людини має бути вичерпаною, що виключить необхідність звернення до ЄСПЛ. Як свідчить практика, уведення конституційної скарги в інших державах сприяло зменшенню кількості скарг до ЄСПЛ.

Венеційська комісія щодо впровадження конституційної скарги в Україні висловила чимало застережень та, проаналізувавши визначені на законодавчому рівні повноваження Суду видавати забезпечувальний наказ і вказувати на неконституційний спосіб застосування закону (його окремих положень) судам, дійшла висновку, що українська «нормативна» модель конституційної скарги не може задовольнити вимоги щодо ефективності засобів правового захисту відповідно до ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція). Проте така модель конституційної скарги може бути ефективною у випадках, коли порушення конституційних прав і свобод особи спричинив неконституційний закон [14; 3, с. 119–120]. Так, із цього можна вивести два дискусійних напрями: забезпечувальний наказ у практиці Суду та нормативна конституційна скарга, яка нині запроваджена в Україні.

Забезпечувальний наказ, передбачений ст. 78 Закону «Про Конституційний Суд України», став новизною національного правозахисного механізму. Відповідно до ч. 1 ст. 78 Закону забезпечувальний наказ може видати лише Велика палата Суду, яка, згідно із загальним правилом, не розглядає конституційні скарги. Натомість сенати Конституційного Суду забезпечують розгляд конституційних скарг, однак не наділені правом видавати забезпечувальний наказ. Таким чином, видання забезпечувального наказу має ускладнену процедуру.

При цьому, як вказує Д. Терлецький, Закон у цілому насичений поняттями, які певною мірою є оцінювальними, зокрема визначає, що «підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотним наслідкам, які можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення» (ч. 2 ст. 78 Закону). Але не зрозуміло, які саме «незворотні наслідки» маються на увазі [15]. Цікаво, що це положення і стало в майбутньому предметом для обговорення першого та поки що єдиного забезпечувального наказу Суду.

У квітні 2019 р. під час розгляду конституційної скарги Дерменжи А. В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 1 і 2 ст. 23 Закону України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р. № 898IV Велика палата Конституційного Суду України вжила заходів щодо забезпечення цієї конституційної скарги шляхом видання забезпечувального наказу [16]. Видання забезпечувального наказу є абсолютним винятком та разом із тим ефективною гарантією забезпечення конституційної скарги, відповідно, додаткового, а у деяких випадках і життєво важливого способу захисту прав особи. Згідно з інформацією, наданою на сайті Суду, автор клопотання (Дерменжи А. В.) стверджував, що в разі виконання остаточного судового рішення, яким звернено стягнення на його квартиру, він та його родина фактично опиняться «на вулиці без житла та без коштів», із чим і погодився Суд. Проте не всі правники підтримали таке рішення Суду.

Відкритої інформації у цій справі в доступі поки що не так багато. Оголосив про цю справу на своєму сайті й представник скажника, де, коротко описавши справу, також зазначив, що Суд видав забезпечувальний наказ із метою запобігання незворотнім наслідкам, які можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, яким звернено стягнення на квартиру Дерменжи А. В., унаслідок чого він та його родина фактично опиняться «на вулиці без житла та без коштів» [17]. Цілком підтримуємо необхідність в Україні термінового та інтенсивного розвитку механізмів захисту прав осо-

би, у тому числі на приватну власність, у межах теоретичної науки та на практиці на всіх можливих рівнях влади, тому й цікаво було б дізнатися, про які саме незворотні наслідки йдеться в цій справі. Оскільки рішення Суду мають прецедентний характер і є джерелами права, до того ж на початковому етапі розвитку інституту конституційної скарги в Україні будь-який акт Суду підпадає під розгорнутий аналіз правників, виключність можливості видавати забезпечувальний наказ викликала низку запитань серед науковців і практиків у сфері права.

Про незворотні наслідки загалом та щодо наведеної вище справи більш детально висловився О. Водянніков, національний радник з юридичних питань, керівник відділу верховенства права Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. На його думку, у саму концепцію забезпечувального наказу закладена ідея запобігти незворотнім наслідкам, таких наслідків немає, якщо можливе, наприклад, повернення виконання згідно з процесуальним законодавством. Незворотними наслідками можуть бути: шкода для життя та здоров'я особи; екстрадиція до третьої країни, де особа може зазнати катувань чи смертної кари; негативні наслідки для довіри тощо. Автор публікації поставив логічні запитання: чи може виконання судового рішення у справі пана Дерменжи позбавити мети провадження за його конституційною скаргою? Банк забере і знищить квартиру? Чи вчинить такі дії, що квартиру не можна буде повернути? Ні. Наслідком може бути повернення квартири чи виплата відповідної компенсації, тобто відсутній ключовий елемент незворотності наслідків [18].

Л. Семишовський наголосив, що від застосування спірних положень закону про іпотеку можуть настати «незворотні наслідки» не тільки для скаржника, а й для інших громадян, які так само програли судові спори через дію вірогідно неконституційних норм. Але ж і закон, і Конституція – одні для всіх, принаймні винятків із цього правила не встановлено. І якщо закон може порушувати конституційні гарантії щодо одного громадянина, чому він має застосовуватися щодо всіх інших? Напевне, з огляду на винятковість випадку судді Конституційного Суду могли б знайти правильну юридичну конструкцію, щоб і за межі закону не вийти, і забезпечити гарантії для інших «вимушених» іпотекодавців. Тепер Суд із подачі законодавця фактично підштовхує звернутися з такими самими конституційними скаргами всіх інших громадян, які розраховуватимуть, що Конституційний Суд вчинить аналогічно щодо їхнього житла. Зрештою, конституційний захист не може мати персональний характер, а конституційні гарантії повинні поширюватися на всіх громадян як норми прямої дії. Інакше верховенство права обійде стороною тих, хто не встиг або не мав можливості поскаржитися до Суду. А подібна вибірковість може дискредитувати новий інститут конституційної скарги як ефективний інструмент захисту [19]. Можливість громадян реалізувати своє право на приватну власність, безперечно, є одним із фундаментальних прав людини. Проте відсутність чітких критеріїв щодо видання забезпечувального наказу Судом може підірвати довіру до цього надзвичайно важливого інструменту конституційного захисту.

До зазначеного вище стосовно моделі нормативної конституційної скарги слід додати, що в Керівництві з належної практики щодо національних засобів правового захисту, яке було ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи 18 вересня 2013 р., серед критеріїв оцінки ефективності наголошено: конституційна скарга може бути неефективною як засіб правового захисту за ст. 35 Конвенції, якщо вона стосується тільки законодавчих положень, а не рішень судів загальної юрисдикції у випадку, коли скарга подається на судові рішення; у розумінні ст. 13 Конвенції має бути забезпечений ефективний захист прав у разі їх порушення, тому Конституційний Суд може отримати низку повноважень, наприклад, скасовувати оскаржене рішення, міру, акт, зобов'язати державний орган вжити необхідних заходів, ухвалити рішення про виплату компенсації або про реституцію; принаймні, у заявника має існувати можливість відновити провадження або іншим чином переглянути його справу в суді нижчої інстанції відповідно до принципів, викладених у рішенні Конституційного Суду [20, с. 49–53]. Сьогодні модель повної скарги (кожна особа може звертатися до Конституційного Суду стосовно визначення конституційності ухваленого щодо неї будь-якого правового акта, а також якщо вона вичерпала інші можливості захисту своїх конституційних прав) існує в Німеччині, Австрії, Бельгії, Грузії, Чехії, Хорватії, на Мальті тощо. Модель неповної скарги (має обмежений об'єкт оскарження) представлена в Польщі, Латвії, Вірменії, Російській Федерації, а тепер і в Україні та інших державах. Безперечно, запровадження повної конституційної скарги в Україні сприятиме підвищенню рівня відповідальності як суб'єктів правотво-

рення, так і суб'єктів правозастосування.

Із метою об'єктивного розгляду будь-яких суспільних явищ, у тому числі нового для України інституту конституційної скарги, виявлення та попередження неефективних складових у цій сфері варто навести деякі дані щодо зарубіжної практики реалізації конституційної скарги, зокрема Польщі та Литви, і реалістично поглянути на сучасні можливості української правової системи.

Так, польський учений Я. Залесни наголошує, що в 1997–2016 рр. із загального числа поданих до Конституційного Трибуналу (Польща) конституційних скарг стали предметом перевірки 18 % із них. В інших випадках, після попередньої перевірки, Трибунал вирішив відмовитися від їх розгляду. Менше 2 % поданих скарг мали наслідком ухвалення рішення про неконституційність оскаржуваного положення. Лише частина з них дала змогу визнати положення правових актів нікчемними. У деяких рішеннях Трибунал, відклавши на майбутнє втрату чинності положення, яке було визнано несумісним із Конституцією, чітко зазначив, що воно не може бути підставою для скасування остаточного рішення, ухваленого в окремій справі. Це важкодоступний і неефективний засіб, який складається насамперед із трьох елементів: 1) вузько визначений взірць (модель) нормативного контролю у процедурі розгляду скарг [21, с. 269]; 2) індивідуальний характер скарги та заборона подання колективних скарг (*actio popularis*); 3) обмежені юридичні наслідки рішення Трибуналу за цією процедурою. Визнання ним обгрунтованості скарги не вирішує індивідуальної справи заявника, у процесі якої виникла проблема порушення його конституційних прав і свобод, а тільки дає змогу заявнику поновити провадження у своїй справі, але не завжди [22, с. 34–35].

Протилежну думку щодо наведеного має суддя Трибуналу Польщі М. Гранат: широку модель скарги відхилили, оскільки розробники Конституції побоювалися, що Трибунал у такому випадку зможе втручатися у здійснення правосуддя судами. Вузьку модель скарги критикували в юридичних колах, але все-таки домінувало переконання, що конституційна скарга не може стосуватися судових рішень. Для уникнення масового напливу звернень до Конституційного Трибуналу скарга може спрямовуватися лише проти нормативного акта, що став підставою для прийняття конкретного індивідуального рішення. Незважаючи на те, що в Польщі в 1997 р. запроваджено вузьку модель скарги, вона виявилася успішною. Скарга має вагоме значення для захисту прав і свобод. Можливо, у майбутньому з'явиться можливість і необхідність трансформувати конституційну скаргу в широку модель [23, с. 140, 146]. Таким чином, нормативна модель функціонує в Польщі вже понад 20 років, проте ця країна поки що не готова до впровадження повної моделі скарги.

Неповна модель конституційної скарги діє і в Литві. А. Лавінш наголошує: обираючи таку модель конституційної скарги, законодавець ґрунтувався на концепції, що Конституційний Суд повинен бути «судом права», а не ще однією інстанцією оскарження «над» уже наявними загальними судами. Тут автори закону взяли до уваги негативний досвід деяких країн нової демократії (постсоціалістичних), у яких за наявності широкої моделі конституційної скарги складаються напружені відносини між Конституційним Судом і судами загальної юрисдикції, що може несприятливо вплинути на правову систему в цілому. До того ж законодавець намагався уникнути перевантаження Суду й усіх пов'язаних із цим проблем [24, с. 132–133].

Тож в обох випадках з-поміж іншого можемо виокремити перевантаженість Конституційного Суду як наслідок упровадження конституційної скарги.

Висновки. Підбиваючи підсумки щодо практики реалізації інституту конституційної скарги в Україні, наявних здобутків та перспектив у цій сфері, зазначимо таке:

1. Сьогодні Конституційний Суд України на початку шляху до повноцінного втілення в практику інституту конституційної скарги і сприйняття суспільством конституційної скарги як безмежного потенціалу для захисту прав людини та юридичних осіб приватного права. Після впровадження конституційної скарги та перших ухвалених рішень у справах дискусія з участю науковців та практиків набуває більш чітко виражених контурів, адже стає зрозумілим, над чим слід працювати. До найбільш актуальних питань належать: уведення повної конституційної скарги, а не нормативної, яка діє сьогодні в Україні; неможливість перегляду рішення у зв'язку з ухваленням Судом остаточного судового рішення, яке вже виконане; неналежне виконання рішень Конституційного Суду України у справах за конституційними скаргами; видання забезпечувального наказу Судом тощо.

2. Розглядаючи конституційну скаргу, Конституційний Суд України функціонує як «суд права», тобто він не розглядає індивідуальні рішення у сфері правозастосування, а перевіряє на відповідність Конституції України ті положення закону, що стали підставою для ухвалення рішення. Запровадження в Україні нормативної моделі конституційної скарги викликало низку дискусій щодо повноцінної реалізації прав особи. Для введення повної моделі слід першочергово об'єктивно оцінити ситуацію в державі. Так, у зв'язку зі складним політичним та економічним становищем, низьким рівнем правової освіченості та правової культури громадян, якості надання юридичних послуг будь-які реформи, а особливо впровадження інституту конституційної скарги, повинні носити помірний характер, бути поетапними, детально опрацьованими та юридично спрогнозованими фахівцями.

3. Аналіз досвіду зарубіжних країн (зокрема Польщі та Литви), у яких також запроваджена нормативна модель конституційної скарги, свідчить про абсолютно правильний вибір українського законодавця, зокрема, на першому етапі. Із початку функціонування конституційної скарги в Україні Конституційний Суд ухвалив 10 рішень (станом на квітень 2020 р., перше рішення ухвалено у квітні 2019 р.). Якщо до цього додати й інші нормативно-правові акти, окрім законів, а також акти правозастосування, то Конституційний Суд України працюватиме в «надскладному» режимі, що недопустимо. А лише у випадку якісної аргументації рішень Суду конституційна судова практика за конституційними скаргами може стати потужним інструментом формування права в Україні. Уведення повної моделі конституційної скарги – важливий напрям конституційної модернізації в Україні, яка має відбуватися паралельно з політичною, соціальною, економічною реформами, удосконаленням діяльності адміністративних органів та судової влади.

4. У наукових колах та серед практиків постають проблемні питання, до яких, безперечно, належить уточнення законодавцем положення ст. 78 Закону «Про Конституційний Суд України» щодо підстав видання забезпечувального наказу, до яких віднесено «незворотні наслідки, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення». Проте поки що залишається відкритим питання, що саме слід відносити до поняття «незворотні наслідки».

5. Відповідно до ч. 2 ст. 77 Закону конституційна скарга може бути прийнята поза межами встановлених вимог, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу. У зв'язку з цим належної уваги надалі потребує питання щодо змістовного наповнення поняття «суспільний інтерес» та критеріїв його визначення.

Список використаних джерел

1. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні: монографія / О. В. Петришин та ін. Київ: Атіка–Н, 2010. 107 с.
2. Лемак В. В., Петришин О. В. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2. С. 79–88.
3. Городовенко В. Ефективність конституційної скарги як засобу правового захисту в аспекті новел практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 6. С. 118–127.
4. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз: монографія / М. М. Гецько та ін.; за заг. ред. М. М. Гецька, Ю. М. Бисаги, Д. М. Белова. Ужгород: Гельветика, 2015. 227 с.
5. Євграфов П. Конституційна скарга – складова захисту прав громадян. *Закон і Бізнес*. 2002. № 36. С. 2.
6. Тесленко М. В. Конституційна скарга як один із засобів правозахисту людини і громадянина. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 9. С. 5–13.
7. Совгіря О. В. Конституційна скарга як спосіб захисту конституційних прав та свобод осіб у податкових правовідносинах. *Право України*. 2018. № 12. С. 148–162.
8. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: монографія. Харків: Право, 2013. 422 с.
9. Гультай М. М. Історичні витоки вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 239 с.
10. Гультай М. М. Інститут конституційної скарги: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. 41 с.
11. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: курс лекцій. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 269 с.
12. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції

України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25 квітня 2019 року. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2705>.

13. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2018 рік. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/dopovid_2018.pdf.

14. Report «Normative constitutional complaint in Ukraine as a national legal remedy», 29 October 2018 (CDL-JU(2018)015). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2018\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2018)015-e).

15. Терлецький Д. Навіщо нам конституційна скарга? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/navishcho-nam-konstytuciyuna-skarga.html>.

16. Конституційний Суд України видав забезпечувальний наказ. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyunyy-sud-ukrayiny-vydav-zabezpechuvalnyy-nakaz>.

17. Адвокатське об'єднання «АБ «ЮрГазЕнерго». URL: <https://www.urgazenergo.in.ua/stati/konsultacii/z-dnem-konstytuc-ukra-ni.html>.

18. Водяніков О. Забезпечувальний наказ КСУ: щось пішло не так. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/424996_zabezpechuvalniy_nakaz_ksu_shchos.html.

19. Семишовський Л. Перший наказ «глевкий»: КС вирішив, що конституційний захист може бути персональним. *Закон і Бізнес*. 2019. № 15 (1417). URL: https://zib.com.ua/ua/print/137329-ks_virishiv_scho_konstytuciyuniy_zahist_mozhe_buti_personalni.html.

20. Керівництво з належної практики щодо національних засобів правового захисту (ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи 18 вересня 2013 року). 64 с. URL: <https://rm.coe.int/k-1680695aab>.

21. Dąbrowski M. 'Skarga konstytucyjna w polskim porządku prawnym jako nieefektywny środek ochrony praw i wolności jednostki' in Urbaniak K (red), *Skarga konstytucyjna. Zagadnienia teorii i praktyki*. 2015. P. 269–270.

22. Залесні Я. Конституційна скарга в Польщі: модель, доктринальне тлумачення та проблеми застосування. *Право України*. 2018. № 12. С. 25–38.

23. Гранат М. Порядок розгляду конституційних скарг у Польщі. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р.* Конституц. Суд України; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 140–146.

24. Лавінш А. Модель латвійської конституційної скарги. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р.* Конституц. Суд України; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 132–139.

Надійшла до редакції 10.04.2020

References

1. Problemy ta perspektyvy zaprovadzhennya individual'noyi konstytutsiynoyi skarhy v Ukraini [Problems and prospects of introduction of individual constitutional complaint in Ukraine]: monohrafiya / O. V. Petryshyn ta in. Kyiv: Atika–N, 2010. 107 s. [in Ukr.]

2. Lemak, V. V., Petryshyn, O. V. (2017) Konstytutsiyna skarha v Ukraini: problemy mekhanizmu vprovadzhennya [Constitutional complaint in Ukraine: problems of the implementation mechanism]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy*. № 2. S. 79–88. [in Ukr.]

3. Horodovenko, V. (2019) Efektyvnist' konstytutsiynoyi skarhy yak zasobu pravovoho zakhystu v as-pekti novel praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny [The effectiveness of the constitutional complaint as a means of legal protection in terms of novelties of the case law of the European Court of Human Rights]. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy*. № 6. S. 118–127. [in Ukr.]

4. Instytut konstytutsiynoyi skarhy yak zasib zakhystu osnovnykh prav i svobod: porivnyal'no-pravovyy analiz [Institute of constitutional complaint as a means of protection of fundamental rights and freedoms: comparative legal analysis]: monohrafiya / M. M. Hetsko ta in.; za zah. red. M. M. Hetska, YU. M. Bysahy, D. M. Byelova. Uzhhorod: Hel'vetyka, 2015. 227 s. [in Ukr.]

5. Yevhrafov, P. (2002) Konstytutsiyna skarha – skladova zakhystu prav hromadyan [Constitutional complaint - a component of protection of citizens' rights]. *Zakon i Biznes*. № 36. S. 2. [in Ukr.]

6. Teslenko, M. V. (2003) Konstytutsiyna skarha yak odyn iz zasobiv pravozakhystu lyudyny i hroma-dyanyna [Constitutional complaint as one of the means of legal protection of the man and the citizen]. *Byuleten' Ministerstva yustytysiyi Ukrainy*. № 9. S. 5–13. [in Ukr.]

7. Sovhryya, O. V. (2018) Konstytutsiyna skarha yak sposib zakhystu konstytutsiynykh prav ta svobod osib u podatkovykh pravovidnosynakh [Constitutional complaint as a way to protect the constitutional rights and freedoms of individuals in tax relations]. *Pravo Ukrainy*. № 12. S. 148–162. [in Ukr.]

8. Hul'tay, M. M. (2013) Konstytutsiyna skarha u mekhanizmi dostupu do konstytutsiynoho pravosuddya [Constitutional complaint in the mechanism of access to constitutional justice]: monohrafiya. Kharkiv: Pravo, 422 s. [in Ukr.]

9. Hul'tay, M. M. (2017) Istorychni vytoky vitchyznyanoho konstytutsionalizmu: zvychai, tradytysiyi, pam'yatky prava ta filosofski kontseptsiyi [Historical origins of national constitutionalism:

customs, traditions, monuments of law and philosophical concepts]: monohrafiya. Kyiv: Yurinkom Inter, 239 s. [in Ukr.]

10. Hul'tay M. M. (2014) Instytut konstytutsiynoyi skarhy: svitovyy dosvid ta perspektyvy vprovadzhennya v Ukraini [Institute of constitutional complaint: world experience and prospects for implementation in Ukraine]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv, 41 s. [in Ukr.]

11. Hul'tay, M. M. (2019) Konstytutsiyna skarha u mekhanizmi dostupu do konstytutsiynoho pravo-suddya [Constitutional complaint in the mechanism of access to constitutional justice]: kurs lektsiy. Kyiv: Tsentр uchbovoyi literatury, 269 s. [in Ukr.]

12. Rishennya Druhoho senatu Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy za konstytutsiynymy skarhamy Skrypky Anatoliya Volodymyrovycha ta Bobyrya Oleksiya Yakovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrainy (konstytutsiynosti) polozhen' chastyny tret'oyi statii 59 Zakonu Ukrainy «Pro status i sotsial'nyy zakhyst hromadyan, yaki postrazhdaly vnaslidok Chornobyl's'koyi katastrofy» vid 25 kvitnya 2019 roku [Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine on the constitutional complaints of Skrypka Anatoliy Volodymyrovych and Bobyr Oleksiy Yakovych regarding the constitutionality of the provisions of part three of Article 59 of the Law of Ukraine "On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Accident" of April 25, 2019]. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2705>. [in Ukr.]

13. Shchorichna informatsiyna dopovid' Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy za 2018 rik [Annual information report of the Constitutional Court of Ukraine for 2018]. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/dopovid_2018.pdf. [in Ukr.]

14. Report «Normative constitutional complaint in Ukraine as a national legal remedy», 29 October 2018 (CDL-JU(2018)015). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2018\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2018)015-e).

15. Terlets'ky, D. Navishcho nam konstytutsiyna skarha? [Why do we need a constitutional complaint?] URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/navishcho-nam-konstituciynna-skarga.html>. [in Ukr.]

16. Konstytutsiynyy Sud Ukrainy vydav zabezpechual'nyy nakaz [The Constitutional Court of Ukraine issued a precautionary order]. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynny-sud-ukrayiny-vydav-zabezpechualnyy-nakaz>. [in Ukr.]

17. Advokat s'ke ob'yednannya «AB «YurHazEnerho» [Law Firm JSB "YurGazEnergo"]. URL: <https://www.urgazenergo.in.ua/stati/konsultacii/z-dnem-konstituc-ukra-ni.html>. [in Ukr.]

18. Vodyannikov O. Zabezpechual'nyy nakaz KSU: shchos' pishlo ne tak [Precautionary order of the CCU: something went wrong]. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/424996_zabezpechualnyy_nakaz_ksu_shchos.html. [in Ukr.]

19. Semyshots'ky, L. (2019) Pershyy nakaz «hlevkyy»: KS vyrishyv, shcho konstytutsiynyy zakhyst mozhe buty personal'nyy [The first order is "sodden": the Constitutional Court decided that the constitutional protection can be personal]. *Zakon i Biznes*. № 15 (1417). URL: https://zib.com.ua/ua/print/137329-ks_virishiv_scho_konstituciynny_zahist_mozhe_buti_personalni.html. [in Ukr.]

20. Kerivnytstvo z nalezhnoyi praktyky shchodo natsional'nykh zasobiv pravovoho zakhystu (ukhvaleno Komitetom ministriv Rady Yevropy 18 veresnya 2013 roku) [Guide to Good Practice on National Remedies (adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 September 2013)]. 64 s. URL: <https://rm.coe.int/k-/1680695aab>. [in Ukr.]

21. Dąbrowski, M. (2015) 'Skarga konstytucyjna w polskim porządku prawnym jako nieefektywny środek ochrony praw i wolności jednostki' [Constitutional complaint in the Polish legal order as an ineffective means of protection of the rights and freedoms of the unit'] in Urbaniak K (red), *Skarga konstytucyjna. Zagadnienia teorii i praktyki*. R. 269–270. [in Pol.]

22. Zalyesny, Ya. (2018) Konstytutsiyna skarha v Pol'shchi: model', doktrynal'ne tlumachennya ta pro-blemy zastosuvannya [Constitutional complaint in Poland: model, doctrinal interpretation and problems of application]. *Pravo Ukrainy*. № 12. S. 25–38. [in Ukr.]

23. Hranat, M. (2016) Poryadok rozhlyadu konstytutsiynnykh skarh u Pol'shchi [The procedure for considering constitutional complaints in Poland]. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi z pytan' zaprovadzhennya konstytutsiynoyi skarhy v Ukraini: zbirka tez*, m. Kyiv, 18 hrud. 2015 r. Konstytuts. Sud Ukrainy; za zah. red. Yu. V. Baulina. Kyiv: VAITE, S. 140–146. [in Ukr.]

24. Lavin'sh, A. (2016) Model' latviys'koyi konstytutsiynoyi skarhy [Model of the Latvian constitutional complaint]. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi z pytan' zaprovadzhennya konstytutsiynoyi skarhy v Ukraini: zbirka tez*, m. Kyiv, 18 hrud. 2015 r. Konstytuts. Sud Ukrainy; za zah. red. Yu. V. Baulina. Kyiv: VAITE, S. 132–139. [in Ukr.]

SUMMARY

Larysa R. Nalyvaiko, Olha S. Chepik-Trehubenko. Institute of constitutional complaint: foreign practice, domestic experience and prospects. The article deals with the problem of realization of the constitutional complaint in foreign countries and its peculiarities and further prospects in Ukraine. It is emphasised that the introduction of the constitutional complaint and the parallel implementation of the doctrine of amicable treatment of international law in the Constitutional Court will comprehensively

promote the protection of citizens' rights at national level and, as a result, can be an effective means of avoiding undue burden on the European Court of Human Rights.

The most relevant directions for the constitutional complaint in Ukraine are identified: the introduction of a full constitutional complaint, but not a regulatory one which is in force today; inability to review the decision of the Court of Justice for a final judgement already enforced, etc. It is pointed out that the introduction of a normative model of constitutional complaint in Ukraine provoked a number of discussions regarding the full realization of the rights of the individual, but the situation in the state should be evaluated first and foremost. Various statistics on the constitutional complaint in Ukraine and in foreign countries are presented and analyzed. It is highlighted that given the complex political and economic situation in the country and other factors, the implementation of the constitutional complaint institute should be moderate in nature and be gradual, elaborated and legally predicted by specialists. It is emphasised that the introduction of a complete model of constitutional complaint is an important direction of development of constitutional modernization in Ukraine which should move in parallel with political, social, economic reforms.

With a view to the effective and transparent implementation of the constitutional complaint institute in Ukraine, the need for clarification of the provision of Article 78 on the grounds for issuing the interlocutory order, since the question remains as to what exactly should be referred to as the term "irreversible consequences"; attention to the issue of meaningful filling of the concept of "public interest" (Part 2 of Article 77 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine").

Keywords: *Constitutional Court of Ukraine, institute of constitutional complaint, full model of constitutional complaint, normative model of constitutional complaint, injunction, public interest.*

УДК 342.7 (477)

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-2-15-20

**Юрій
КИРИЧЕНКО**[©]
доктор юридичних
наук, доцент

**Ганна
ДАВЛЕТОВА**[©]
асистент кафедри

(Національний університет "Запорізька політехніка")

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Досліджено конституційну практику нормативного регулювання права на свободу світогляду і віросповідання, закріпленого в ст. 35 Конституції України та в аналогічних нормах конституцій держав континентальної Європи. Обґрунтована необхідність викладення зазначеної норми в новій редакції.

Ключові слова: *конституція, свобода світогляду, свобода віросповідання, право на свободу світогляду і віросповідання, релігія.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільно-політичних відносин набувають актуальності питання, що стосуються релігії, яка істотно впливає на розвиток прав і свобод людини, держави і правових систем, на формування політичної, правової та релігійної культури населення. Релігійність набула масового характеру в житті українського суспільства й оцінюється громадськістю як основоположний і загальноприйнятний чинник духовної культури.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Науково-

© Кириченко Ю.В., 2020
ORCID iD: <http://Orcid.org/0000-0002-1212-1622>
kirichenko_yuriy84@ukr.net

© Давлетова Г.В., 2020
kirichenko_yuriy84@ukr.net